

заканамернасць: чым большую дынаміку выяўляе мова, тым менш уяўляецца магчымым акрэсліць лірычнае “Я”. Функцыю носьбіта дзеяння пераймае мова, лірычны герой абстрагуецца, застаецца пасіўным як у адносінах да іншых, так і ў адносінах да ўласнага стану. Напрыклад, А.Разанаў праз асэнсаванне пэўнага слова і яго замежных адпаведнікаў стварае безасабовую мастацка-філасофскую рэальнасць (“Гарох”, “Вецер”, “Воўк”, “Пчала” і іншыя). Славацкі паэт В.Клімачэк у зборніку “Карамелькі” дэманструе гульню са словам, прасочваецца ўзрастанне дынамікі мовы і адпаведна змяншэнне акрэсленасці і канкрэтнасці лірычнага героя.

Беларуская і славацкая паэзія канца ХХ – пачатку ХХІ стагоддзя эвалюцыянуе, што абумоўлівае наяўнасць пэўных зрухаў у рэалізацыі яе катэгорый.

Літаратура

1. Рагойша В.П. Паэтычны слоўнік / В.П. Рагойша. – Мн.: Бел. навука, 2004. – 576 с.

2. Эпштейн М. Что такое метареализм? Факты и предположения // Литературные манифесты от символизма до наших дней. - М.: Изд. дом «XXI век – согласие», 2000. – 607 с.

Барысюк Т. П. (Мінск)

ПОШУКІ БЕССМЯРОТНАСЦІ Ў ПАЭЗІІ І.БРОДСКАГА І У.КАРАТКЕВІЧА

Для аналізу гэтай актуальнай тэмы мы ўзялі самы апошні па часе зрэд іх творчасці – 80-90-я гады ХХ ст. – гэта фактычна апошнія пяць (для Караткевіча) і семнаццаць (для Бродскага) гадоў жыцця. У творах сучасных беларускіх і рускіх паэтаў на гэту тэму можна вылучыць пяць разнавіднасцей неўміручасці: культурна-гістарычная – праз творчасць і грамадскую дзейнасць, духоўная – праз любоў да свету і людзей, маральнае ўдасканаленне, біягенетычная – праз нараджэнне і выхаванне дзяцей, фізічная – як прага вечнай маладосці і доўгага жыцця наяве, як кругазварот рэчываў, сутачныя і сезонныя паўторы ў прыродзе, метафізічная – як жыццё пасля смерці ў іншай цялеснай абалонцы (рэінкарнацыя) або ў іншасвеце (рай, пекла).

Спачатку разгледзім аспекты **культурна-гістарычнага** вечнага жыцця ў згаданых аўтараў. Так, Уладзімір Караткевіч (1930-1984) сваім крэда лічыў: *Ёсць замест прыватнай неўміручасці — / Бессмяротнасць нацыі тваёй* [3, с. 394] — і ўсёй сваёй творчасцю даказаў гэта. *Той народ, у якім, можа, ўвек ніхто не загіне...* [3, с. 384], – гэтага па-

максималісцку жадаў паэт. Прычым ён марыў бачыць Беларусь свабоднай: *Хай лепей не будзе краіны, / Чым будзе краіна – без волі* [3, с. 384]. Аўтар быў пострамантыкам, і яго апантанасць нацыянальнай ідэяй можна растлумачыць словамі беларускага літаратуразнаўцы Т.К.Чабан: *Калі заходнееўрапейскі рамантызм быў перш за ўсё адкрыццём і ўзвелічэннем асобы, то рамантызм славянскі — народа, нацыі* [8, с. 21]. Самае галоўнае для У.Караткевіча — ствараць для Беларусі, у імя захавання беларускай гістарычнай спадчыны, не ганяючыся за сусветнаю славай: *Свет шчодры. / Свет мяне паўторыць... / Ну, а не свет, / дык Беларусь. — / Мне — досыць...* [3, с. 245]. Як вядома, жывая нацыянальная мова сведчыць пра існаванне нацыі. Паводле І.Бродскага (1940-1996), у большай ступені мае месца паэт як *средство существования языка*, чым паэт, які складае вершы дзеля пасмяротнай славы [2, с. 461], г.зн. пакуль будзе існаваць мова, яна будзе дыктаваць паэту радкі. Выходзіць, калі вечнае нацыянальнае слова, вечная нацыянальная паэзія, і, значыць, вечны сам народ.

“Бессмяротнасць” і “паэзія” — узаемазвязаныя паняцці, бо лірыка з яе філасофскай глыбінёй, музычнасцю, рытмічнасцю, запамінальнасцю, чароўным уздзеяннем на чытачоў, пафаснасцю, маральна-этычным падтэкстам — з усіх відаў літаратуры — мае найбольшы шанец на неўміручасць. Англіійскі паэт-рамантык П.Б.Шэлі пісаў: *Паэзія дае бессмяротнасць усяму, што ёсць у свеце лепшага і найбольш прыгожага; /.../ Паэзія не дае загінуць хвілінам, калі на чалавека сыходзіць боства* [9, с. 285]. Так, незадоўга да сваёй смерці У.Караткевіч спадзяецца, што паэзія навечна захаве яго высокадухоўную беларускую сутнасць. Аўтар параўноўвае прыродную з’яву – усход і захад сонца – з жыццём і знікненнем чалавека і робіць выснову: *Я імгненне жыву, і памру на імгненне, / І у думцы і ў слове маім аджыву* [3, с. 395]. Трэба сказаць, што У.Караткевіча ўвекавечыла не толькі яго паэзія, але і проза, публіцыстыка, пераклады, – бо ўсё гэта ён стварыў для роднай Беларусі. У “Нобелеўскай лекцыі” І.Бродскі лічыць вартымі вечнага жыцця паэтаў Восіпа Мандэльштама, Марыну Цвятаеву, Роберта Фроста, Ганну Ахматаву і Уістэна Одэна [2, с. 450-451]. Аўтар высока ацэньвае *речи дар* [Г.Ахматавай. – Т.Б.] *в глухонемой вселенной* [2, с. 201] і, падобна Мэцью Арнольду, лічыць, што *нас выратуе паэзія* [2, с. 455]. У вершы “Гарэнне” паэт параўноўвае вобраз агню з хісткім полымем, у якім мы бачым метафару творчага гарэння, – з экспрэсіяй рухаў цела разгневанай прыгожай жанчыны. З гэтай метафары вынікае, што страсць – сродак паэтычнай неўміручасці: *Как ни скрывай черты, / но предаст тебя суть, / ибо никто, как ты, / не умел захлестнуть, / выдохнуться, воспрясть, / метнуться наперерез. /*

Назарю б та страсть, / воистину бы воскрес! [1, с. 458]. Апошнія два радкі адсылаюць нас да ідэі **рэлігійна-хрысціянскага ўваскрашэння**, якое таксама з’яўляецца разнавіднасцю бессмяротнасці. На думку І.Бродскага, не толькі слова імарталізуе, але і гліна (у гэтым ён блізкі да паэтычнай філасофіі Алеся Разанава): *Обожжѣнная небом, мягкая в пальцах глина — / плоть, принявшая вечность как анонимность торса* [2, с. 100].

З іншага боку, верагодна, рускі паэт гарачае каханне да прыгожай, яркай, эмацыйнай жанчыны лічыць сродкам, натхняючым на нараджэнне вечнага паэтычнага шэдэўра. У вершы “Я был только тем...” І.Бродскі падкрэслівае не толькі паэтастваральную місію высокага пачуцця да жанчыны, але і яго імартальную функцыю ў дачыненні да ёй навеяных вершаў: *Я был попросту слеп. / Ты, возникая, прячась, / даровала мне зрячесть. / Так оставляют след. / Так творятся миры. / Так, сотворив, их часто оставляют возвращаться, / рсточая дары* [1, с. 465]. Прычым аўтар лічыць **любоў вечным рухавіком** не толькі для чалавечага роду ў прыватнасці, але і для навакольнага свету ў цэлым: *Так, бросаем то в жар, / то в холод, то в свет, то в темень, / в мирозданьи потерян, / кружится шар* [1, с. 466]. Жыццё паэт метафарычна ўспрымаў як “форму часу” [6, с. 11] – менавіта так былі названы два тамы яго твораў, выдадзеныя ў Мінску ў 1992-м годзе.

Верш “Я памятник воздвиг себе иной...” самаіранічнага І.Бродскага напісаны ў 1962-м годзе, аднак, як і творы гэтай тэматычнай разнавіднасці іншых славутых аўтараў, уплывае не толькі на сённяшні рускі, але і на беларускі літаратурны працэс. Так, А.Хадановіч аналізуе гэты ім перакладзены верш разам з паэтычнымі “помнікамі” Квінта Гарацыя Флака, Аляксандра Пушкіна, Адама Міцкевіча, Сержа Мінскевіча і Шарля Бадлера [7]. У кнізе “Сэрца Бога — Беларусь” С.Патаранскі да свайго 30-годдзя ўзводзіць сабе некалькі помнікаў: у гарацыеўска-пушкінскай і шаўчэнкаўскай традыцыі. Тут аўтар размяшчае “Мой помнік ХХІ”, пасля — свае пераклады адпаведных твораў Гарацыя, Пушкіна, Міцкевіча, Бродскага, пасля — верш “Мой помнік”: *мой помнік — з Духу золата і срэбра..., / І калі маю права Вечнасьці, то “Годнасьць” / хай стане лепшым надпісам на пыльнай / пліце над помнікам, што люд узвіжыць мне* [5, с. 46].

Матыў “паэты каханым дораць бессмяротнасць праз свае вершы” даволі распаўсюджаны. Спачатку патлумачым механізм увекавечання чалавека ці яго пачуцця. Паводле думкі расійскага паэта, літаратуразнаўцы і філосафа К.Кедрава, у момант азарэння, натхнення і кахання чалавек успрымае ўвесь космас як сваё Я. Для мужчыны – гэта жанчына, для жанчыны – мужчына. Адносіны паміж мужчынам і

жанчынай – гэта адносіны паміж чалавекам і космасам. Эрас звязвае адасобленае і становіцца лучным мосцікам – гарлавінай і пупавінай паміж смяротным і бессмяротным [4, с. 23]. Мы разумеем гэта так: натхнёны паэт, асабліва калі ён таленавіты і закаханы, тэарэтычна здольны напісаць неўміручыя творы. Так, лірычны герой У.Караткевіча ўдзячны каханай за кароткую незабыўную радасць ад узаемнага пачуцця, успамін пра які назаўсёды застанецца ў паэтычных радках: *Ты дала мне імгненнае шчасце, / Я табе даў за гэта — бяссмерце* [3, с. 275] (верш “Ў бездарожжа для тых, каму шчасціць...”). Караткевічаўскае *Ты – ніколі – мяне не забудзеш, / Ты мяне не пабачыш – ніколі* – алюзія на радкі А.Вазнясенскага. Так, “незабыўнасць”, паводле У.Караткевіча, – вызначальны крытэрыі сапраўднага кахання. Таму і ў *цёмры магіль, вырашае лірычны герой, Ты забыць мяне будзеш не ў сілах, / І са мною... ніколі. Ніколі* [3, с. 275] – і вырашае звязаць з ёй свой лёс.

У рэчышчы пошукаў **духоўнай бессмяротнасці** У.Караткевіч у вершы “Разведчык” лічыў, што, нават калі ваяр памрэ ў баі з ворагам за вызваленне свайго народа, – *Але вечна тваім застаецца / Толькі тое, што ты аддаў* [3, 243]. Хоць гэты твор напісаны раней абранага намі перыяду (у 1969-м годзе), мы гэта двухрадкоўе з яго возьмем як яскрава выказанае аўтарскае творчае крэда. Гэтыя словы можна адрасаваць не толькі разведчыку, а ўсім, хто шчодро аддае плён сваёй працы (творчасць) і душы (любоў, каханне) людзям. Веліч і маштаб “аддадзенага” нашчадкі змогуць ацаніць паводле душэўных скарбаў “аддаўшага”. Волат беларускай паэзіі, У.Караткевіч быў такі: *Тых, хто носіць небасхіл у сэрцы, / Нельга ні уджаліць, ні забіць* [3, с. 271]. Важкія ідэі, думкі нараджаюцца ў сумненнях, у пошуках, правяраюцца на ісціннасць тэарэтычна і практычна. Відаць, таму У.Караткевіч робіць выснову, што не трэба клясці ерэтыкоў: *Свет жывы – пакуль яны жывыя* [3, с. 288]. Бо дзякуючы іх сумненням у аксіяматычнасці догмы апошняя верыфікуецца і ў выніку прызнаецца ісцінай ці памылковай і далейшае развіццё навукі і культуры становіцца плённым, бо яго ідэйная аснова вывераная і трывалая.

Задумваючыся пра **доўгае жыццё** як больш рэальную альтэрнатыву **асабістай неўміручасці**, І.Бродскі скептычна ацэньвае ўзровень інтэлектуальнай дзейнасці і стан здароўя старога чалавека, відаць, не жадаючы ўбачыць сябе ў такім абліччы: *Те, хто не умирают, живут / до шестидесяти, до семидесяти, / педствуют, строчат мемуары, / путаются в ногах. / Я глядываюсь в их черты / пристально, как Миклуха / Маклай в татуировку / приближающихся / дикарей* [2, с. 30]. Здаецца, што паэт баіцца не смерці, а бессэнсоўнага жыцця, і паэтычнае майстэрства аўтапартрэту апісвае як *способность не*

страшиться процедуры / небытия – как формы своего / отсутствия, списав его с натуры [2, с. 146]. І.Бродскі верыць у **фізічную неўміручасць**, што ён усё роўна застанеца на гэтым свеце як частка вечнага прыроднага кругавароту: *Став ничем, человек – вопреки / пенью хора – во всём остаётся* [2, с. 217].

Такім чынам, У.Караткевіч выказвае ідэю неабходнасці дбаць найперш пра бессмяротнасць вольнай нацыі, чым пра ўласную, ідэю ўвекавечання дзякуючы высокамастацкай нацыянальнай паэзіі і доказным поглядам (насуперак недаверлівасці ерэтыкоў), ідэю вечнага жыцця каханай, апетай у вершы, і ўсяго аддадзенага высокадухоўным чалавекам. І.Бродскі лічыць, што неўміручасць выяўляецца праз вечную мову, якая дыктуе паэтам радкі, творчую страсць, увасабленне сваіх дасягненняў і індывідуальных рыс у вершы-“помніку”, незвычайную, знешне і ўнутрана, каханую-Музу, увасабленне рэчаў і людзей у гліне, уваскрашэнне Хрыста, любоў да свету і людзей, захаванне сябе як часткі вечнага прыроднага кругавароту. Такім чынам, пошукі бессмяротнасці І.Бродскага і У.Караткевіча паспрыялі індывідуалізацыі мастацкага светапогляду гэтых аўтараў, іх ідэі і сэння, пасля іх фізічнай смерці, узбагачаюць рускую і беларускую філасофскую лірыку.

Літаратура

1. Бродский, И. Форма времени: стихотворения, эссе, пьесы: в 2 т. Т. 1. Стихотворения / И.Бродский. – Минск: Эридан, 1992.
2. Бродский, И. Форма времени: стихотворения, эссе, пьесы: в 2 т. Т. 2. Стихотворения, эссе, пьесы / И.Бродский. – Минск: Эридан, 1992.
3. Караткевіч, У. Збор твораў: у 8 т. Т. 1. Вершы, паэмы / У.Караткевіч. – Мінск: Маст. літ., 1987.
4. Кедров К. Энциклопедия метафоры / К.Кедров. – М.: Доос, Пахомова, 2000.
5. Патаранскі, С. Сэрца Бога – Беларусь: выбр. творы / С.Патаранскі. – Мінск: Кнігазбор, 2006.
6. Уфлянд, В. [Предисловие] // Бродский И. Форма времени: стихотворения, эссе, пьесы: в 2 т. Т. 1. Стихотворения / В.Уфлянд. – Минск: Эридан, 1992. – С. 6-12.
7. Хадановіч, А. “Засьпетыя на Гарацым. Тры стратэгіі будаўніцтва “Помнікаў” (Пушкін, Міцкевіч, Бадлер ды іншыя)” / А.Хадановіч // *Arche-Skaryna*. – 2001. – № 3 (17). – С. 73-84.
8. Чабан, Т.К. Крылы рамантыкі: Рамантычныя тэндэнцыі ў сучаснай беларускай паэзіі / Т.К.Чабан. — Мінск: Навука і тэхніка, 1982.
9. Шелли, П.Б. Защита поэзии / П.Б.Шелли // *Зарубежная литература XIX века: Романтизм: Хрестоматия историко-лит. материалов: Учеб. пос.* — М.: Высш. шк., 1990. — С. 260-289.